

Boek van de maand

Een sympathiek maar ontoereikend pleidooi

H.G.L. Peels

Een actueel boek

Begin vorig jaar verscheen *Zij aan zij*, van de hand van de Zeister predikant dr. E.A. de Boer. De titel is een vondst: een halve bladzijde is nodig om alle betekenisfacetten ervan uit te stallen (p. 9). Het boek heeft een hele tijd in mijn boekenkast liggen wachten op een bespreking. Nu treft het dat de problematiek waarmee dit werk zich bezighoudt, niet snel gedateerd is. Binnen de zogenaamde kleine oecumene - een interessante benaming overigens - is de laatste jaren flink gestudeerd op de kwestie van vrouw-en-ambt, zijn er dikke rapporten geschreven en navenant heftige discussies gevoerd. Voor zover de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt op dit punt nog een achterstand mochten hebben, vermoeden we dat deze snel zal zijn ingehaald. Sommigen houden hun hart vast, anderen staan te trappelen om de gaspedaal in te drukken. Maar wanneer de bezinning die in deze kerken op gang komt, van dezelfde geest zal zijn als de studie die dr. De Boer op tafel heeft gelegd, zien we de resultaten ervan met belangstelling en vertrouwen tegemoet.

Een eerste rondgang

Direct in het begin legt de schrijver zijn kaarten op tafel. Enerzijds gaat het hem niet om de openstelling van de ambten voor de vrouw. Dat zou neerkomen op een eenzijdige keuze voor de bijbelse lijn van de gelijkheid van man en vrouw, met veronachtzaming van de eveneens bijbelse lijn van het 'eigene' van man en vrouw. Maar anderzijds spreekt hij zijn ontevredenheid uit over het uitsluitend mannelijk-ambtelijke georganiseerde leven van de gereformeerde kerken, omdat hierdoor te weinig recht wordt gedaan aan het beeld van de christelijke gemeente in de eerste eeuw. Wat dan wel? 'Een pleidooi voor een eigen ambt van gelovige zusters in de gemeente. Haar gaven en inzet moeten geëerd en geprofileerd worden.' Dit impliceert de inzet van vrouwen op alle terreinen van het werk van Woord en dienst (p. 10). Samenvattend: niet de openstelling van de (mannelijke) ambten voor de vrouw, maar de uitbreiding en aanvulling daarvan met een nieuw, vrouwelijk ambt.

De route die het boek in drie delen aflegt, is eenvoudig en helder. Het eerste deel is gewijd aan de principiële vragen: welke grondlijnen trekt de bijbelse prediking inzake de man-vrouwverhouding, en op welke manier doen wij in onze exegese recht aan het feit dat de Bijbel zowel het blijvende Woord van God is als ook een cultureel bepaald tijdsdocument? In meer theologische termen: hier komen de bijbelse antropologie en hermeneutiek aan bod. Het tweede deel biedt een breed palet van beknopte bijbels-theologische studies die tezamen de veelzijdige inzet van vrouwen in de Bijbel schetsen. Hier passeren profetessen, stammoeders en 'weduwen' de revue; de bruid van het Hooglied, Prisca de onderwijzeres en de diacones Febe komen voor het voetlicht. Overbekende teksten uit 1 Korintiërs 11, 1 Korintiërs 14, 1 Timoteüs 2, Galaten 3 en 1 Timoteüs 3 worden op een frisse manier besproken. In het derde deel wordt ten slotte de oogst binnengehaald. Na een onderstreping van het voorrecht en de noodzaak om de door God aan allen verleende gaven te mogen inzetten (met fijnzinnige gedeelten over de kinderloze vrouw en de ongehuwde vrouw), eindigt het boek met concrete

voorstellen voor een meervoudig ambt van de diacones. Helaas is de auteur in dit laatste deel tamelijk kort van stof (slechts 15 bladzijden).

Het is uit de opzet van het boek bij voorbaat duidelijk waar voor De Boer het hoofddaccent ligt: maximaal recht doen aan het bijbels getuigenis. Hij wil - naar zijn eigen woorden - eerst overweldigd worden door Gods Woord en zich laten imponeren door het getuigenis over de talenten en inzet van vrouwen in de Schrift zelf (p. 11). Er kleeft echter ook een nadeel aan deze aanpak: het lijntje tussen hermeneutiek en exegese aan de ene kant en voorstellen voor de kerkelijke praktijk aan de andere kant is wel érg kort. Ik kom hier nog op terug.

De ambtelijke diacones

Menige nieuwsgierige lezer zal het eerst naar het slot van het boek zijn gegaan, omdat daar als het ware het kuiken uit het ei komt. Onder de titel 'diaconessen in meervoud' krijgt het pleidooi van De Boer in het slothoofdstuk concreet-praktische contouren. We geven deze iets uitvoeriger weer.

Op grond van het bijbels getuigenis is het alleszins verantwoord, ja geboden, om in de kerk ruim baan te geven aan de inzet van vrouwen. Dit kan natuurlijk op allerlei wijze gestalte krijgen. Om hoofdzakelijk twee redenen is het echter raadzaam hiervoor toch ook aan de instelling van een nieuw, 'eigen' ambt te denken. Ten eerste worden via een ambt de eer en de profilering van de gaven die vrouwen geschonken zijn, het beste gewaarborgd. Dit dwingt ons ook om de inzet van de zusters daadwerkelijk en structureel op te nemen in de totale geestelijke en praktische zorg van de gemeente, en naar buiten toe. Anders blijft het allemaal een paar graden lager dan het niveau waarop wij de geestelijke gaven van mannen in de kerk inzetten en toonzetten (p. 142). De tweede reden heeft te maken met de problematiek van onvervulbare vacatures in de kerkenraad. Juist door het creëren van een ambt voor vrouwen wordt de gedachte doorbroken dat het er in de kerk wat de geestesgaven betreft maar mondjesmaat aan toegaat. Een bijkomend voordeel is dat we dan ook niet meer met de mond vol tanden hoeven te staan, als de buitenwacht de kerk achterlijkheid op het punt van de man-vrouwverhouding verwijt.

Maar dan nu concreet: hoe moet dat ambt eruitzien? De auteur pleit voor een *algemeen* ambt, dat inzetbaar is op verschillende taakgebieden. Een en ander hangt daarbij uiteraard af van de gaven, en de afstemming op de praktische behoeften. De naam 'diacones' past hier het beste bij, dan wel in de brede zin van het woord opgevat. Dus niet beperkt tot het terrein van de diaconie alleen, maar over de hele linie van wat in de gemeente plaatsvindt: diacones in het onderwijs, diacones in het pastoraat en diacones in de zorg. Bij de diacones in het onderwijs is te denken aan de verkondiging van het evangelie aan vrouwen (bijvoorbeeld in de missionaire dienst), aan het onderwijs aan particuliere personen, of vrouwelijke catecheten. De diacones in het pastoraat kan tijdens huisbezoek of bij bijzondere moeiten een grote steun zijn. De hulpverlening aan zieken, oudsten en mensen in bijzondere moeite is het taakterrein van de diacones in de zorg.

Met enkele praktische wenken ten aanzien van de eisen bij de voordracht van vrouwen, en een conceptformulier voor de bevestiging in het diaconessenambt, sluit het boek af.

Een goede toon

Eerlijk gezegd popelde ik niet direct van verlangen om dit boek te gaan lezen. Zou dit niet het zoveelste exemplaar zijn in een schier eindeloze rij, waarin steeds weer een rondedans om dezelfde schriftgedeelten wordt gemaakt, met al snel voorspelbare resultaten in de richting van pro of contra de vrouw in het ambt? Maar gaandeweg werd ik toch voor deze studie

ingewonnen. Dat ligt vooral aan de open benadering, de prettige stijl en de goede toon. Hier raken we in gesprek met een overtuigd gereformeerde broeder die liefde voor het Woord heeft, en die oprecht zoekt naar wegen om het schriftgetuigenis zo adequaat mogelijk te vertalen naar de praktijk van het kerkelijk leven vandaag. Hij timmert niet iets dicht, maar nodigt uit tot een open gedachtewisseling. Ik heb respect en sympathie voor zijn poging om min of meer een derde weg te wijzen in een problematiek die zoveel kerken hevig beroerd heeft of zelfs doet scheuren. De Boer refereert aan de discussies op dit punt die momenteel bij onze zusterkerken in Zuid-Afrika, de zgn. Doppekerken, gaande zijn. Hij had ook kunnen denken aan een andere zusterkerk die de GKv en de CGK gemeen hebben: de Reformed Church of Japan. Overigens hebben de CGK relaties met meer dan een kerkverband waarin men vrouwelijke ambtsdragers kent.

De kwestie van de inzet van vrouwen in het gemeentelijke leven zal voorlopig nog lange tijd op de agenda van de orthodoxe kerken blijven staan. Niet alleen omdat het (mannelijke) ambt aan slijtage onderhevig lijkt te zijn, getuige de toenemende moeite om de kerkenraden te 'vullen', maar vooral omdat wij ademen in een cultuur waarin het volstrekt vanzelfsprekend is dat vrouwen in alle mogelijke functies en op alle niveaus van de samenleving zich inzetten, leidinggevend en de hoogste verantwoording dragend. Dat is in de kerk anders - en daarom voelt ieder van ons iets van een permanent spanningsveld, welhaast een spagaatdenken. Dan is het zaak om zo zuiver mogelijk naar de Bijbel te blijven luisteren, in ons pogen gestalte te geven aan een kerkelijke structuur die schriftuurlijk verantwoord mag heten. Op het lijstje literatuur dat daarbij behulpzaam kan zijn, noteren we met dankbaarheid ook dit nieuwe boek *Zij aan zij*. We treffen in dit boek veel goede en behartigenswaardige gedachten aan. Bij alle sympathie moet ik tegelijk toch ook zeggen, dat het voorstel van De Boer mij niet geheel heeft kunnen overtuigen. Ik beperk mijn bedenkingen tot een tweetal punten, waarvan het eerste bijbels-theologisch is en het tweede praktisch-kerkelijk: a) de uitleg van het begin van Genesis en de consequentie daarvan voor de visie op de man-vrouwverhouding, en b) de suggestie van een apart eigen ambt voor de vrouw.

De volgorde in Genesis 2

Het is waardevol dat De Boer voorafgaand aan allerlei partiële bijbelstudies over de plaats van de vrouw een poging onderneemt om een 'ethiek van mannelijk en vrouwelijk voor God' te ontwerpen. Noem het een bijbelse antropologie, waarin we een globaal, maar samenhangend zicht ontvangen op de relatie tussen man en vrouw. Dan moeten we bij het begin beginnen: Genesis 1 met de schepping van *hā-ādām*, de mens, mannelijk en vrouwelijk. De twee-eenheid van man en vrouw wordt hiermee geaccentueerd.* Man en vrouw, de een niet meer of minder dan de ander, de ander niet onder of boven de een. Zij zijn gelijkelijk het beeld van God, op hun plaats in de samenleving, in de ordening van het bestaan, in de ontplooiing van de mensheid. Samen zijn ze onderkoning en kind van God (de twee betekenisfacetten van 'het beeld Gods'), geroepen om Gods schepping te vervullen, te beheren en te bewaren, in de natuur en in de cultuur.

Tot zover stem ik geheel in met De Boer. Maar vervolgens krijg ik de indruk dat hij deze eenheid van man en vrouw gaat uitvergroten, door te spreken over het 'oer-ambt' als gemeenschappelijke taak, die in feite voorafgaat aan de eigen positie en taak van man en vrouw. Hiermee hangt samen dat er geen seksegebonden gaven zijn; wat hun mogelijkheden betreft kunnen man en vrouw samen op alle terreinen werkzaam zijn (p. 39). God scheidt de vrouw niet uit Adam, maar uit *hā-ādām*, aldus De Boer: 'Adam wordt man in de schepping van de vrouw' (p. 28). Hieruit spreekt een enigszins gewrongen exegese. Terdege is *hā-ādām* in het begin van

Genesis 2 de mán van wie God zegt: het is niet goed dat hij alleen is. Het is de mán die als hij de namen aan de dieren geeft, zelf constateert dat hij geen hulp heeft die bij hem past (Gen. 2:20). Uit deze ‘mannelijke *hā-ādām*’ schept God de vrouw. Hoezeer de mens dus een tweeenheid is, vanaf het begin is er ook het verschil. God heeft doelbewust de geslachtelijke differentiatie gewild, en Hij werkte in twee stappen.

Om deze reden kan ik De Boer niet bijvallen, als hij stelt (p. 32): ‘In het scheppingsverhaal zie ik niet zo makkelijk een *orde* tussen man en vrouw uitgedrukt.’ Het zou, zo meent hij, vooral via de interpretatie van Paulus in het Nieuwe Testament zijn, dat we dit ‘accent’ van de volgorde in Genesis 1-2 duidelijker opmerken. Naar mijn mening is dit te weinig gezegd. In de weg die God hier bewandelt, krijgen we oog voor het principiële eigene van man en vrouw, en Paulus zal later op deze narratieve structuur van Genesis 2 teruggrijpen. God schept man en vrouw niet tegelijk, en ook niet uit hetzelfde stof der aarde. Evenmin schept hij eerst de vrouw en daarna de man. Genesis 2 stelt ons terdege de prioriteit - niet de superioriteit - van de man voor ogen. Het is de man die Gods opdracht ontvangt om de hof te bewerken en te bewaren (vs. 15v). De man, niet de vrouw, krijgt van Gods kant een ‘hulpe’ (vs. 18). De vrouw wordt uit de man geschapen (vs. 22v). De man geeft de vrouw een naam (vs. 23), zoals de man het was die alle dieren een naam gaf (waarin zijn positie en gezag uitkomen). Het is de man die het initiatief neemt om zijn vrouw aan te hangen (vs. 24). Ook is het de man die door God als eerste ter verantwoording zal worden geroepen na de zondeval (3:9), hoewel het Eva was die als eerste gezondigd had.

In dit alles tekent zich een volgorde - niet een rangorde - af, waarop de apostelen zullen voortborduren. *Wat in Genesis 2 verhalenderwijs, meer impliciet, wordt verkondigd, wordt in het Nieuwe Testament lerenderwijs, meer expliciet, gepredikt.* We kunnen met De Boer instemmen, dat begrippen als ‘onderdanig’ of ‘hoofd’, zoals de nieuwtestamentische auteurs die gebruiken, prima passen binnen de Grieks-Romeinse cultuur van hun dagen, maar tegelijk moeten we beseffen dat Paulus en Petrus met hun aansporingen aan vrouwen zich niet zomaar restloos voegen in de sociale patronen van hun dagen, maar hun boodschap expliciet funderen met een beroep op het oeraanvankelijke van Gods bedoelen met de man-vrouwrelatie. Wat ‘onderdanig’ of ‘hoofd’ in elk geval níet betekent, leren we al in Genesis 1-2. Ze betekenen niet dat de vrouw minder dan de man is of dat de man hoger dan de vrouw staat. Daarvan geen spoor in Genesis 2. Ze betekenen wel dat de vrouw, die met de man samen beeld Gods is, naast hem een eigen plaats heeft, in het samenspel van gelijk en ongelijk. Man en vrouw zijn niet als de twee helften van een zandloper, die je om het even kunt omdraaien. Er is in hun ordeverhouding een onomkeerbaarheid.

Het oude gereformeerde huwelijksformulier probeerde dit alles aldus onder woorden te brengen, dat de man de vrouw zal leiden en troosten, dienen en beschermen, terwijl de vrouw de man zal liefhebben en dienen, hem volgen en met hem het gezin verzorgen. Mooi dat het woord ‘dienen’ voor beiden gebruikt wordt! Eigenlijk komt het, in meer hedendaagse taal, bij De Boer hier toch ook op neer, als hij aan de man de dienst van de verantwoording en aan de vrouw de dienst van de hulpvaardigheid toekent. Dit sluit aan bij het grondpatroon dat de Bijbel in dezen heeft. De vraag die ondertussen natuurlijk wel levensgroot overeind blijft, is hoe wij dit alles hebben te vertolken in het moderne maatschappelijke leven, waarin de vrouw ten opzichte van de man een geheel andere positie inneemt dan in het begin van de Bijbel ons wordt gepredikt...

Onduidelijkheden

Een eigen ambt voor de vrouw, waarom ook niet? Het lijkt het ei van Columbus in de heikele vrouw-en-ambtproblematiek. Zolang dit 'vrouwelijke ambt' wordt opgevat en ingekleurd als aanvulling op de 'mannelijke ambten', binnen het kader en volgens het principe van *Zij-aan-zij*. Hier kom ik terug op wat ik eerder opmerkte: de redentie van exegetische naar praktijk gaat in dit boek mijns inziens te kort door de bocht. Tussen de Bijbel en de kerkelijke praktijk vandaag zit natuurlijk de geschiedenis, de traditie van de kerk der eeuwen, het ontwerp van een gereformeerde kerkleer en kerkorde in de tijd van de Reformatie, en de ontwikkeling en vormgeving van de gereformeerde ambtsstructuur in de eeuwen daarna. Juist van De Boer, die kerkhistoricus van professie is, had ik op dit punt méér verwacht. Nu zal De Boer zich verdedigen dat dit de mogelijkheden van zijn boek te buiten zou gaan (p. 147 en p. 154 noot 22), en dat met zeker recht. Daartegenover ben ik echter van mening, dat je moeilijk een voorstel kunt doen om een ambt *toe te voegen* aan de huidige ambtsstructuur zonder dat je je rekenschap hebt gegeven van de ratio van deze structuur. Kán dit wel, pást dit wel in het geheel van de ambtsleer? Wat zou een dergelijk toegevoegd ambt met zich meebrengen aan verschuivingen in taakvelden, aan overlapping in verantwoordelijkheden, aan mogelijke fricties etc.? Deze vragen moeten op zijn minst een eerste antwoord krijgen, voordat je verder kunt denken in de door De Boer gewezen richting. Mijn inziens kunnen we de vragen van vrouw-en-ambt niet definitief oplossen door hetzij de ambten open te stellen voor de vrouw, hetzij een nieuw vrouwelijk ambt te creëren. De gereformeerde ambtsleer zal zelf onder de loep moeten.

Er zijn meer problemen met dit voorstel. Allereerst, dat het in wezen onhelder is. De Boer spreekt van een *ambt* voor de vrouw, maar bij nader toezien blijft het vaag wat het specifiek *ambtelijke* van de voor haar beoogde taak zou zijn. Ligt in het woord 'ambt' zoals wij dat kennen en gebruiken, niet bij voorbaat de notie van de verantwoording, het 'tegenover' van het Woord, en het leidinggeven? Het is opmerkelijk dat De Boer zelf het ambt van de vrouw specificeert als 'een ondersteunende dienst' aan de oudsten (p. 143) en dat in het 'bevestigingsformulier' aan het slot van het boek het woord 'ambt' geheel ontbreekt. Wel worden de officiële vragen als volgt ingeleid: 'Geliefde zuster(s), u staat klaar om uw *hulpdienst* (cursivering van mij, HGLP) in de gemeente van Christus te aanvaarden. Wij vragen u te antwoorden voor God en zijn gemeente op de volgende vragen: ...' Wat bedoelt De Boer nu eigenlijk met het woord 'ambt' in dit verband?

De onduidelijkheid betreft overigens ook de voorgestelde benaming 'diacones'. De Boer pleit voor een brede invulling van deze term, om het algemene ambt van de vrouw zo breed mogelijk te kunnen inzetten. Maar zou dit zo werken? Associeert niet iedereen het woord 'diacones' automatisch met de diaconie? Misverstanden liggen voor het opscheppen, als we gaan spreken over 'diacones in de verkondiging' of 'diacones in het pastoraat'. En zou dit de buitenwacht nu werkelijk de wind uit de zeilen nemen, met alle kritiek van achterlijkheid aan het adres van de kerk (Ps. 142)?

Ambt en dienst

Dit brengt mij bij een laatste opmerking. Ik ben niet overtuigd van de noodzaak een apart *ambt* in te stellen om recht te doen aan de inzet van de zusters der gemeente met hun eigen gaven en mogelijkheden. Het hoofdargument van De Boer, dat hierdoor deze gaven meer geëerd en geprofileerd kunnen worden, is niet zo sterk als het lijkt. Nóg een ambt erbij - zou dit niet bijdragen aan het toch al zo grote accent dat de ambten in de kerkelijke praktijk krijgen? Op dit punt zijn in de loop der tijden de dingen mijns inziens enigszins scheefgegroeid.

Principieel gezien hebben in de gemeente alle leden van het lichaam de roeping tot onderlinge zorg en opbouw, 'geestelijk' en 'materieel', waarvoor zij door de Geest met gaven worden toegerust. Een bijzondere taak hebben zij, die door Christus gegeven zijn om het geheel van de gemeente te leiden en te onderrichten, en alle zaken van opzicht en tucht te behartigen. Deze taak is toevertrouwd aan daartoe geroepen broeders der gemeente, die als ambtsdragers tezamen de kerkenraad vormen. In de praktijk van het kerkelijke leven hebben de ambtsdragers weliswaar een belangrijke en verantwoordelijke, maar vergeleken met de vele diensten die man en vrouw in de gemeente verrichten, in feite een beperkte taak te vervullen. In hun pastorale en diaconale zorg voor de gemeente dienen de ambtsdragers zich voortdurend bewust te zijn - en daar ook op aan te dringen - dat alle leden van het lichaam, man of vrouw, een verantwoordelijkheid ten opzichte van de ander hebben, een taak van zorgen en dienen, of dit nu 'geestelijk' of 'materieel' is. Om deze reden opent het klassieke formulier voor de bevestiging van ouderlingen en diakenen dan ook met de verwijzing naar Efeziërs 4:11v, waar geschreven staat dat de Koning der kerk ambtsdragers heeft gegeven 'om de heiligen toe te rusten tot dienstbetoon, tot opbouw van zijn lichaam'.

Niet de ambten, maar de diensten tellen in de gemeente van Christus het zwaarst. En daarbij kan de vrouw op alle fronten en niveaus met de haar verleende gaven zich inzetten. Of het nu gaat om pastoraat, vormen van verkondiging, diaconaat, administratie etc. Het is om deze reden, dat de CGK na een uitvoerige bespreking van de vragen rondom vrouw-en-ambt, resulterend in het synodale besluit van 1998 de ambten niet open te stellen voor de vrouw, een volgende stap hebben genomen met het rapport *Dienst van de vrouw*, dat door de synode van 2001 unaniem - en dat wil wat zeggen in de CGK - werd aanvaard. Wat De Boer over dit rapport schrijft (p. 17 en p. 119), doet vermoeden dat hij het onvolledig gelezen of verkeerd begrepen heeft. In het manco dat De Boer aanwijst in belijdenissen en liturgische formulieren, namelijk dat de roeping en dienst van de vrouw nergens in beeld komt (p. 41), wil genoemd rapport nu juist voorzien. We zijn nog lang niet uitgepraat over de vragen die hier liggen...

N.a.v.: E.A. de Boer, *Zij aan zij. Pleidooi voor een vrouwelijk ambt in de kerk*, Barneveld, De Vuurbaak, 2006, ISBN 90 5560 308 2, 172 pag., prijs €17,50.

Noot:

* De term twee-eenheid gebruikte ik zelf in een lezing voor de Landelijke Werkgroep Kerk en Vrouw, zie de brochure *Man en vrouw, beeld van God?* (LWKV-uitgave, 1996). Een lijn van de twee-eenheid van de mens naar de drie-eenheid in God, zoals De Boer die trekt, maak ik overigens niet zo mee.

Prof. dr. H.G.L. Peels is hoogleraar oudtestamentische vakken aan de TU Apeldoorn.